

dr Jolanta Piekarska

Jak przygotować uczniów na przyjęcie w szkole dzieci uchodźców?

/na materiale empirycznym praktyka uczącego w szkole monokulturowej^{1/}

1. Potrzeba interkulturowości

Jednym ze zjawisk społecznych jest migracja. Istniała ona od zawsze, a dziś, w dobie globalizacji i otwartych granic w Unii Europejskiej, jest czymś oczywistym. Różne są powody, dla których ludzie opuszczają rodzinne gniazda². Bez względu na przyczynę, konsekwencją jest jedna, od pewnego czasu widoczna także coraz bardziej w Polsce - społeczeństwo wielokulturowe.

W ostatnich latach wszyscy stajemy się uczestnikami procesów integracji europejskiej, także w wymiarze kulturowym i międzyludzkim: "Spotkania z obcymi ludźmi, językiem czy kulturą są coraz częściej wpisywane w naszą codzienność, stając się zarazem istotnym wyzwaniem edukacyjnym³.

¹ Autorka jest nauczycielką języka polskiego w Zespole Szkół w Jeżewie, woj. kujawsko-pomorskie, koordynatorem projektów "Polska dla wszystkich", o których będzie mowa w dalszej części pracy. Za działania na rzecz dialogu kulturowego i szkoły otwartej na inność w 2015 roku otrzymała wyróżnienie w IX edycji Nagrody im. Sendlerowej "Za naprawianie świata".

² Emigracja wpisana jest w ostatnie 200 lat historii Polski jako jeden z jej najważniejszych elementów: politycznych, ekonomicznych oraz kulturotwórczych. Procesy emigracyjne nie ominęły żadnego pokolenia. Polska wytworzyła w ubiegłych wiekach największą liczebnie, proporcjonalnie do ludności, emigrację, tak polityczną, jak i ekonomiczną. Warty podkreślenia jest fakt, że żaden z krajów europejskich nie ma podobnego, ciągłego przez dwa wieki, doświadczenia wyjazdów emigracyjnych. Zob. A. Bisko, *Polska dla średnio zaawansowanych. Współczesna polskość codzienna*, Universitas, Kraków 2014, s 279.

Jak zauważa Leon Dyczewski, Polacy na emigracji stosunkowo łatwo wchodzą w nowy system społeczny, ale długo trwają we własnym systemie kulturowym Zob.: L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, KUL, Lublin 1995, s. 56.

Wydawać by się mogło, że Polacy jak nikt inny rozumieją migrantów, a wobec tych, których los przywiódł do Polski, są otwarci i życzliwi. Niestety, często tak nie jest. Opinie, że Polacy są nacjonalistami, antysemitami i szowinistami (...) przekonani o swej wyższości nad innymi narodami, wypowiedziane są dość często nie tylko w innych krajach, ale i w Polsce. Zob.: A. Jasińska-Kania, *Stereotypowe wyobrażenia Polaków o sobie i o innych narodach*, [w:] *Podstawy życia społecznego w Polsce*, red. M. Marody, E. Gucwa-Leśny, Warszawa 1996, ISUW, s. 218.

Oczywiście, stosunek do innych narodów jest wypadkową takich czynników jak: stereotypy narodowościowe, zaszczości historyczne, własne doświadczenia, wydarzenia bieżące czy stosunki polityczne między krajami zamieszkiwanymi przez poszczególne nacje. Zob.: M. Omyła-Rudzka, *Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań CBOS*, Warszawa, 14/2015, s. 8, [w:] http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_014_15.PDF [dostęp: 27.06.2016 r.]

³ M. Jarecka-Żyłuk, *Języki obce – terra cognita czy terra incognita?*, [w:] *Być nauczycielem – opiekunem – wychowawcą. Między teorią a praktyką*, red. G. Durka, E. Muranowska, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 431.

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

Tadeusz Pilch zauważa, że „wobec narastającego gwałtownie zjawiska migracji narodów, ras, kultur – kwestia wychowania polskiego społeczeństwa w duchu racjonalnej, humanistycznej tolerancji jest pilną koniecznością⁴”.

Szczególnego znaczenia w tej sytuacji nabiera dialog międzykulturowy, którego istotą jest, że „ludzie, poprzez poznawanie odmiennych kultur oraz obcowanie z nimi, wzbogacają swoją własną osobowość⁵”. Tak rozumiana interkulturowość uczy szacunku dla różnorodności i tolerancji wobec odmienności.

Człowiekiem tolerancyjnym w najcenniejszy sposób – twórczy⁶, człowiekiem prawdziwie tolerancyjnym jest ten, kto ceni wszystko, co służy przyjacielskim kontaktom z ludźmi odmiennymi od siebie, co rodzi pokój, co sprzyja zgodzie i przyjaźni⁷. Przekroczenie bariery kultur może wymagać długiej pracy, jednak warto, a nawet trzeba podjąć ten wysiłek.

2. Rola szkoły

„Trzeba zacząć od szkoły. Trzeba wytłumaczyć, że świat jest jeden” – mówił Jan Kulczyk, założyciel CEED Institute⁸. Przygotowanie młodych ludzi do życia w świecie wielokulturowym jest obecnie jednym z podstawowych zadań edukacyjnych szkoły.

Za cel edukacji międzykulturowej, a jednocześnie praktycznie stosowaną zasadę, należy uznać dialog⁹. Pierwszym krokiem na drodze do celu jest zrozumienie istoty różnic kulturowych¹⁰. Należy bowiem pamiętać, że różnorodność obyczajów, kultur i religii może w określonych sytuacjach prowadzić do izolacji społecznej niektórych grup. Jednocześnie szkoła musi mieć świadomość, że nauka tolerancji i otwartości na inność jest procesem, a nie

⁴ T. Pilch, *Historyczne korzenie i współczesna konieczność tolerancji*, [w:] *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, D. Lelak (red.), Warszawa 2007, Żak, s. 151.

⁵ *Wielokulturowość – Międzykulturowość. Konferencja Naukowa Koła Animatorów Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego*, <http://animacja.ujm.fm.interiowo.pl/konferencja/miedzykulturowosc.html> [dostęp: 29.06.2015 r.]

⁶ Tolerancja ma wiele wymiarów – w ujęciu minimalistycznym pojmowana jako cierpliwe znoszenie odmienności – sięga do znaczenia łacińskiego czasownika *tolerare*, od którego pochodzi słowo *tolerować*, czyli właśnie: cierpliwie znosić. Tak właśnie rozumiał ją Tadeusz Kotarbiński, gdy definiował ją jako: „niesprzeciwianie się cudzym działaniom, mimo że uważamy je za niepożądane”, Zob.: T. Kotarbiński, *Studia z zakresu filozofii, etyki i nauk społecznych*. Wrocław 1970, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 191-192. Cenniejszą postawą tolerancji jest ta wynikająca z szacunku do drugiego człowieka – uznanie zasadności jego poglądów. Na szczycie postawić można maksymalistyczny nurt tolerancji sytuujący obecność definicji sytuujących tolerancję na równi z akceptacją jej przedmiotu, Zob.: J. Kozłowski, *Tolerancja – wprowadzenie w problematykę*, „Wychowanie na co Dzień”, 1999, nr 7/8/1999, s. 31.

⁷ Z. Dąbrowska-Caban, *Tolerancja wobec odmienności*, „Problemy rodziny”, 1996, nr 6, s. 4.

⁸ J. Kulczyk, *Migracje to szansa dla Europy. Przykładem są Stany Zjednoczone*, [w:] <http://wyborcza.biz/biznes/10,100970,15944310.html#ixzz3i3GT7ftd> [dostęp: 29.07.2015 r.]

⁹ J. Raczkowska, *Inny nie musi być obcy: w kierunku integracji*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1995, nr 7 (wkładka), s. 4-9.

¹⁰ M. Brzezińska-Hubert, A. Olszówka, *Edukacja międzykulturowa*, FRSE, Warszawa [2009], s. 8.

pojedynczym działaniem. Działania edukacyjne powinny być zgodne z zasadami dydaktyki – zwłaszcza zasadą stopniowania trudności, systematyczności i operatywności wiedzy uczniów.

Nauczycielom edukacji międzykulturowej powinna być ponadto bliska koncepcja kultury jako góry lodowej¹¹.

Fot. 1. Koncepcja kultury jako góry lodowej¹²

Wierzchołek góry lodowej jest zaledwie wycinkiem całej góry. Jednocześnie jest to część widoczna, a tym samym łatwo dostępna. Aby poznać poziom poniżej wody, trzeba być dobrze przygotowanym, co wymaga wysiłku i czasu.

Mając na uwadze, że jednym z podstawowych warunków kształtowania postawy tolerancji jest wiedza¹³, można uznać, że koncepcja góry lodowej pozwala na stopniowe dochodzenie do coraz głębszej wiedzy, a co za tym idzie do systematycznego otwierania się na inność, aż do „uszanowanie *innego i odmiennego*”¹⁴.

Wiedza połączona z "uniwersalnym językiem gestów i dobrych czynów"¹⁵ jest podstawą dialogu interkulturowego, ale spełniony musi być jeszcze warunek „gotowości do jego podjęcia”¹⁶.

¹¹ *Ibidem*, s. 11.

¹² *Ibidem*.

¹³ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*. t. I., Jedność, Lublin - Kielce 2003, s. 230.

¹⁴ K. Szewetowska, *Tolerancja jako treść w procesach socjalizacji i wychowania*, "Edukacja i Dialog", 2008, nr 12, s. 44.

¹⁵ A. Grzegorzczak, *Tolerancja - pokonanie własnej pychy*, "Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze", 1995, nr 7, wkładka, 2, s. 3.

¹⁶ R. Chojnacki, H. Wesołowska, K. Zaufal, *tolerancja.pl Materiały dla nauczycieli*, Znak, Kraków 2002, s. 8.

3. Projekt

Dobrym przykładem dialogu interkulturowego jest „Festiwal Trzech Kultur” – projekt realizowany w ramach konkursu Ministra Spraw Wewnętrznych „Polska dla wszystkich” przez uczniów Zespołu Szkół w Jeżewie¹⁷. Szkoła od lat realizuje liczne programy związane z tolerancją i otwarciem na inne kultury¹⁸.

Pomysłodawcą konkursu adresowanego do tych placówek edukacyjnych, którym bliska jest idea Polski tolerancyjnej, otwartej dla wszystkich, jest koalicja „Razem przeciwko antysemityzmowi”.

Celem konkursu jest promowanie dialogu międzykulturowego oraz ochrona polskiej różnorodności i przesłanie: Polska nie jest tylko dla etnicznych Polaków, jest w niej dość miejsca dla wszystkich, którzy są z Polską i polskością historycznie związani¹⁹.

Jak zauważa Krystyna Chałas, „czynnikiem modyfikującym postawę tolerancji jest wspólne działanie. Pokazuje ono często, że różnice nie są tak duże. Wspólnie podejmowane stwarzają szansę pełniejszego zrozumienia drugiego człowieka”²⁰.

Dla procesu kształtowania postaw tolerancyjnych istotne jest także „umożliwienie uczniom przejawiania i realizowania spontanicznej twórczości, czynnego reagowania uwagą, uczuciem i myślą na bodźce, zachowania, sytuacje. Ważne jest ponadto zapewnienie prawa do swobodnego wyboru zadań z wielu ofert, szukania możliwych innych sposobów realizacji, prawa do decyzji, własnej oceny wkładu pracy i osiągniętego wyniku”²¹.

¹⁷ Jeżewo, gminna wieś położona na skraju Borów Tucholskich, w woj. kujawsko-pomorskim, jest wsią monokulturową. Uczennica Zespołu Szkół w Jeżewie, Julita Woźniak, lat 15, pisząc w 2007 roku pracę na konkurs o tolerancji, tak scharakteryzowała środowisko: „Tu każdy zna każdego, a za daleką podróż uważa się wyjazd do Bydgoszczy. Mieszkańcy to wyłącznie Polacy wyznania katolickiego. Nie ma oznak wielonarodowości lub wielokulturowości (ostatnim śladem jest cmentarz poewangelicki sprzed 60 lat). Ludzie nie mają powodu, a nawet potrzeby, zastanawiać się nad głębszym znaczeniem słów takich jak tolerancja czy stereotyp”. (Praca *Poukładać rozwichrzone myśli* została wyróżniona w konkursie literackim pod nazwą *Co warto pamiętać, co warto zapomnieć i co to znaczy być tolerancyjnym?* ogłoszonym w ramach projektu *Pamięć i Tolerancja - Świecie 2007* Projekt był objęty patronatem honorowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ambasadora Izraela w Polsce.

¹⁸ Szkoła od 2005 roku realizuje wymiany młodzieży z krajów UE w ramach projektów Comenius oraz wymiany polsko-ukraińskie w ramach projektu "Razem", Zob.: J. Piekarska, *Efekty wychowania ku tolerancji na przykładzie wypowiedzi uczniów zaangażowanych w projekty promujące ideę tolerancji*, [w:] *Wychowanie w dobie współczesności. Wybrane problemy*, W. Kądziołka (red.), Stalowa Wola 2015, KUL, s. 167-183.

¹⁹ *Regulamin konkursu*, <http://www.polskadlawszystkich.pl/site/signin> [dostęp: 29.07.2015 r.).

²⁰ K. Chałas, op.cit, s.231.

²¹ J. Nikitorowicz, *Tolerancja i odpowiedzialność nauczyciela*, "Kwartalnik Pedagogiczny", 2000, nr 1-2, s. 174.

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

Festiwal jest projektem, który należy realizować zespołowo, twórczo, decydując samemu o zakresie swojej aktywności. Każdy uczeń, który chciał uczestniczyć w realizacji projektu „Festiwal Trzech Kultur”, znalazł miejsce dla siebie. W wyborze zadań nierzadko dzieciom pomagali nauczyciele, którzy znają swoich uczniów, ich potencjał, mocne strony i ograniczenia. Nauczyciel musi bowiem „stworzyć takie warunki, by każde dziecko odniosło sukces na miarę swoich możliwości²²”.

Jeżewscy uczniowie w latach 2012-2015 przygotowali cztery edycje festiwalu²³: *Zrozmyśłem wielozmysłowo, Trzy razy Azja, Ponad stereotypy, Szansa*. Podczas każdego z festiwalowych wieczorów przybliżali kolegom, rodzicom, środowisku *Innych* ze swojego bliskiego otoczenia, m.in. Romów, Wietnamczyków, uchodźców z Kaukazu i wschodniej Ukrainy, repatriantów z Syberii, Kenijczyków, Rosjan, Syryjczyków i Żydów.

Wypełniając zgłoszenie konkursowe w 2015 roku uczniowie pisali, że celem ich projektu jest: „promocja postawy wolnej od stereotypów, ksenofobii i rasizmu; oswojenie inności, redukcja lęku przed odmiennością poprzez przekazywanie wiedzy – rzetelnej, wolnej od retoryki agresji; kształtowanie postawy empatii, rozwój wrażliwości kulturowej; ukazanie przyczyn pobytu w naszej okolicy mieszkańców innych krajów i kultur i obniżenie poziomu niechęci Polaków wobec uchodźców i emigrantów²⁴”.

Uczniowie wskazywali następujące konkretne przyczyny przystąpienia do realizacji projektu:

- mamy potrzebę działać;
- możemy realizować swoje pomysły;
- mamy potrzebę konkretnie się integrować, a nie mówić o potrzebie tolerancji;
- jesteśmy ciekawi świata, otwarci na innych;
- prezentując jedną osobę, nagłaśniamy ogólny problem ludzi odmiennych kulturowo.

Z powyższego wynika, że młodzież potrafi zwerbalizować swoje potrzeby, wśród których za najważniejszą uznaje potrzebę działania. Warto zaznaczyć, że młodzi ludzie pracują przy realizacji zadań z ogromnym zaangażowaniem. Kulminacyjnym punktem każdego projektu jest festiwalowy wieczór, który przebiega według napisanego przez dzieci scenariusza. Na scenie prezentowany jest bogaty program artystyczny i przeprowadzane są wywiady z ludźmi innych kultur czy religii. Imprezie towarzyszą wystawy, stoiska kulinarne oraz kąciki multimedialne, w których pokazywane są filmy i prezentacje. Gościom rozdawane są gazety i foldery tematyczne.

²² J. Popławska, B. Sierpińska, *Zacznijmy razem. Dzieci specjalnej troski w szkole podstawowej. Poradnik dla nauczycieli szkół integracyjnych*, WSiP, Warszawa 2001, s. 52.

²³ Za organizację imprezy w 2012 i 2015 roku młodzież otrzymała nagrodę główną, w 2013 – wyróżnienie.

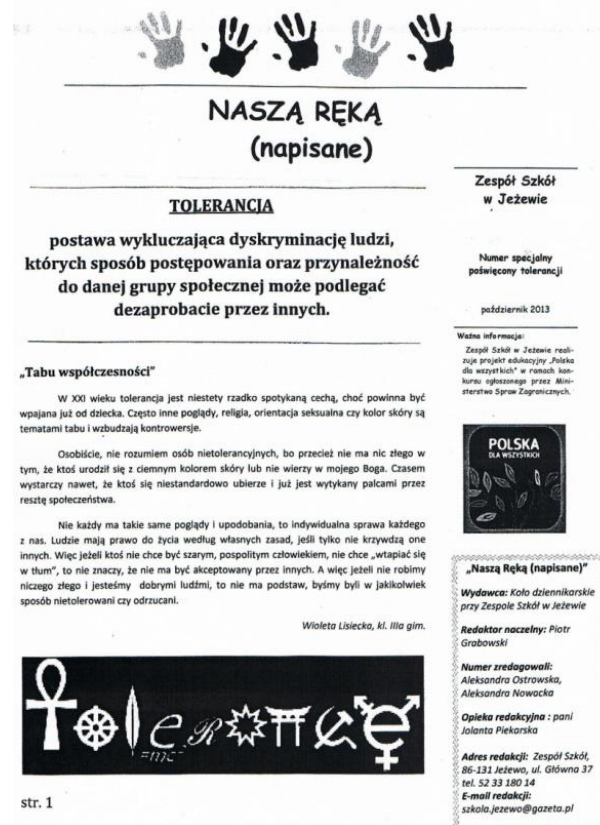
²⁴ *Zgłoszenie konkursowe Zespołu Szkół w Jeżewie*, <http://www.polskadlawnszystkich.pl/site/projects/view/51> [dostęp: 28.06.2016 r.]

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

Przygotowując festiwalowe wieczory – plastycznie, kulinarnie, artystycznie – uczniowie zawsze najpierw muszą wykazać się określoną wiedzą przedmiotową. Szukają zatem informacji w książkach, czasopismach, internecie. Co ważne – wiele czasu spędzają w bibliotekach. Poszukując informacji przydatnych do realizacji swojego zadania, znajdują także inne – opowiadają o nich, wymieniają się informacjami. Mimowolnie bogacą słownictwo, którym operują, co w dzisiejszych czasach jest wartością istotną. Poszukując natomiast informacji na anglojęzycznych stronach internetowych, z powodzeniem wykorzystują wiedzę językową w praktyce, co podnosi ich motywację do nauki języków obcych.

Kolejnym etapem pracy nad projektem jest opracowywanie zebranych informacji. Na tym etapie uczniowie doskonalą formy wypowiedzi takie jak: artykuł, felieton, opowiadanie. Efektem uczniowskich prac są zredagowane trzy numery specjalne gazety „Naszą Ręką (napisane)”²⁵. Poświęcone są repatriacji, tolerancji oraz kulturze żydowskiej.

Fot. 2. Numer specjalny gazety "Naszą Ręką (napisane)" poświęcony tolerancji, wydany w październiku 2013 r.

²⁵ Gazetę od 2011 r. wydaje koło dziennikarskie, do którego należy grupa gimnazjalistów z Zespołu Szkół w Jeżewie.

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

Formą prezentacji zebranej wiedzy są wspomniane wcześniej prezentacje multimedialne. Wymagają one od uczniów posiadania określonej wiedzy, ale również na tyle sprawnego operowania językiem, by informacje przedstawić w sposób zwarty, uwzględniający wymagania techniczne tej formy przedstawiania informacji. Należy zauważyć, że uczniowie lubią tworzyć prezentacje, a także krótkie filmy edukacyjne.

Krótka historia Romów

- Badania nad dialektami romskimi pozwoliły na ustalenie pochodzenia Romów i głównych etapów ich migracji do Europy przez Persję, Armenię i Grecję.
- W XIV w. Romowie przebywali w płd.-wsch. Europie (głównie w Grecji);
- W Polsce i zach. Europie pojawili się w początkach XV w.
- W wielu państwach stali się ofiarami krwawych prześladowań, co spowodowało przyspieszenie ich dalszej migracji, utrwalało izolację społeczną i kulturową.
- W czasie II wojny świat. w obozach koncentracyjnych i licznych egzekucjach zginęło 400-500 tysięcy Romów.

Fot. 3. Slajd z prezentacji „Cygańskie życie to raj”

wykonanej przez uczennicę Dominikę Bogdańską, lat 15.

Bardzo ważnym elementem budowania postawy tolerancji wśród uczniów i gości zapraszanych na festiwalowe wieczory jest scenariusz. Jak podaje Chałas, za podstawowe działania na rzecz tolerancji można uznać te, „które prowadzą do obniżenia poziomu agresji słownej i zjawiska etykietowania jednostek lub grup. Etykietowanie poniża, niszczy godność, upokarza i obraża”²⁶.

Uczniowie mają świadomość, że „dobór elementów leksykalnych zależy od intencji twórcy”²⁷. Ich intencją jest, by język wykorzystać jako narzędzie budowania przyjaznego klimatu dla społeczeństwa wielokulturowego w Polsce.

Przykładem tak rozumianych działań językowych jest motto każdego festiwalu – fragment wiersza „Modlitwa o wschodzie słońca” żydowskiego poety Natana Tenenbauma²⁸:

²⁶ K. Chałas, *op.cit.*, s. 218.

²⁷ J. Piekarska, *Błędy językowe uczniów z inteligencją niższą niż przeciętna*, Difin, Warszawa 2015, s. 88.

²⁸ N. Tenenbaum, *Modlitwa o wschodzie słońca*, <http://www.wiersze.annet.pl/w,,27264> [dostęp: 30.06.2016 r.]

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

*Każdy twój wyrok przyjmę twardy.
Przed mocą twoją się ukorzę.
Ale chroń mnie Panie od pogardy.
Od nienawiści strzeż mnie Boże.*

oraz pełne tolerancji i empatii scenariusze autorstwa samych uczniów. Podczas pierwszego festiwalu, którego bohaterami byli m.in. Romowie, prowadzący festiwalową galę wyjaśniają:

„Kiedyś mówiło się na tę nację Cyganie. I jako Cyganie nie kojarzyli się dobrze. Do słownika frazeologizmów weszło nawet wyrażenie „ocyganić”, czyli oszukać. Lata leciały, Cyganie się zmieniali, a niedobry stereotyp trzymał się twardo. Z pomocą takich ludzi jak poeta Jerzy Ficowski, który odkrył dla świata cygańską poetkę Papuszę, zaczęła się powolna zmiana wizerunku Cyganów. Dziś nie mówimy Cygan, Cyganka, kultura cygańska, tylko Rom, Romka, kultura romska”²⁹.

Wyrazy, które oznaczając cechę, czynność itp. równocześnie wyrażają emocjonalny stosunek do niej, nazywamy wyrazami ekspresywnymi³⁰. Gdy festiwalowi prezenterzy, zapowiadając pokaz tańców kaukaskich, używają ekspresjonizmów o zabarwieniu dodatnim, zjawisko etykietowania tej – odmiennej kulturowo i religijnie – grupy staje się im zupełnie obce:

„Przez Ośrodek dla Uchodźców w pobliskiej Grupie przewinęły się setki osób. Są tam Czeczeni, Gruzini, Kurdowie, Kazachowie, Czeczeni, Ingusze. Łączy ich to, że ich własny kraj okazał się być dla nich niebezpieczny, nieprzyjazny. Uciekli, aby zaspokoić podstawową potrzebę każdego człowieka – potrzebę bezpieczeństwa. Są inni, niewiele o nich wiemy, pora poznać się bliżej. Pora, by kaukaską kulturę poznało wielu z was. Zapraszamy na scenę grupę dzieci z ośrodka. Kochani – scena należy do was!”.

Szczególnie ważne dla budowania dialogu interkulturowego są wywiady, które uczniowie przygotowują, opracowują i przeprowadzają.

²⁹ Autorkami scenariusza są Dominika Bogdańska i Klaudia Warczak, lat 15.

³⁰ A. Janowska, A. Niewiara, *Szkolny słownik terminów gramatycznych*, Videograf II, Katowice 2001, s. 47.

ROZMAWIAMY O UCHODŹCACH

Jak zauważa Ida Kurcz, „każda wypowiedź ma jakiś cel. Każdej zatem musi towarzyszyć decyzja o wyborze środków językowych, o kompozycji i formie komunikatu³¹”.

Mechanizmem zapewniającym możliwość wytwarzania nieskończonego zbioru wypowiedzi³² jest język. Szczególną rolę języka w komunikacji człowieka podkreśla Alexander Reformatский: „Без языка человеческое общение невозможно. Без языка не может быть и мышления”³³. Jako „podstawowe narzędzie ludzkiego myślenia³⁴” definiuje język także Andrzej Markowski, natomiast Ida Kurcz podkreśla podwójną i znaczącą rolę języka, mówiąc: „język jest narzędziem myślenia (poznania), czyli jest formą reprezentacji świata, i język jest narzędziem porozumiewania się, komunikowania ludzi między sobą³⁵”.

Wreszcie Ivan Susov mówi: „Язык не просто замкнутая в себе система знаков, а система правил коммуникативного поведения человека в условиях определённой культуры и социума”³⁶.

Oczywistym jest więc, że człowiek wyraża siebie między innymi przez mowę, ta zaś ściśle wiąże się z myśleniem. Mowa – rozumiana jako wymiana myśli – tworzy obiektywną przestrzeń „na zewnątrz” i dialog przybiera swoją właściwą formę: jest rozmową z drugą osobą, mojego „ja” z jego „ty”³⁷. Rozmowa pozwala na otwarcie, a co za tym idzie bezpośrednie poznanie drugiego człowieka.

Uczniowie bardzo starannie przygotowywali się do rozmów, które prowadzili z gośćmi festiwalu. Ich rozmowy podczas festiwalowych wieczorów poruszały serca i umysły widzów.

Pewna grupa pod kierunkiem nauczycielki historii przeprowadzała również wywiady na temat dawnych relacji interkulturowych między mieszkańcami wsi. Oni efekty swej pracy przedstawiali w postaci prezentacji multimedialnych:

³¹ I. Kurcz, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, PWN, Warszawa 1987, s. 5.

³² A. M. Lewicki, *Wskaźniki utrwalenia jednostki słownikowej*, [w:] *Słownictwo w opisie języka*, K. Polański (red.), Katowice 1984, Uniwersytet Śląski, s. 42.

³³ „Bez języka niemożliwa jest komunikacja między ludźmi. Bez języka nie ma także myślenia”. Zob.: A. A. Реформатский, *Введение в языковедение*, Аспект Пресс, Москва 1996, s. 10, tłumaczenie własne.

³⁴ A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, PWN, Warszawa 2007, s. 9.

³⁵ I. Kurcz, op.cit. s. 19.

³⁶ „Język jest nie tylko systemem znaków, ale systemem reguł zachowania komunikacyjnego ludzi w warunkach określonych przez kulturę i społeczeństwo.” Zob.: Сусов И. П., *Введение в теоретическое языкознание: Электронный учебник, на основании книжного издания*: И. П. Сусов., *Введение в языкознание*, Москва 2006, tłumaczenie własne, http://homepages.tversu.ru/~ips/1_06.htm [dostęp z 19.03.2014 r.]

³⁷ K. Kalka, *Dialog a tolerancja* [w:] *Tolerancja jako wartość i problem edukacyjny*. A. M. de Tchorzewski, W. M. Wołoszyn-Spirka, Bydgoszcz 2000, Wers, s. 52-61.

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

Relacjonuje Sara, kl. II Gimnazjum w Jeżewie

Mój dziadek opowiedział mi o dwóch rodzinach żydowskich, które mieszkały w Jeżewie przed II wojną światową. Rodzina Schwarc mieszkała w jednym domu z rodziną niemiecką, od której wynajmowali pokoje. W tym budynku prowadzili również swój sklep z odzieżą. Kontakty Schwarc z Polakami były poprawne, jednak niezbyt bliskie.

Budynek, w którym mieszkała druga rodzina przetrwał do dziś i stoi przy głównej ulicy jezewskiej. O tej rodzinie mój dziadek wie niewiele, pamięta tylko tyle, że w XIX wieku przyszła na świat ich córka, która później wyszła za mąż za Polaka. Mieszkał on w tym samym domu co ta rodzina żydowska.

Fot. 4. Slajd z prezentacji „Byli wśród nas. Żydzi w Jeżewie i okolicy”

Kolejną atrakcyjną formą edukacji międzykulturowej jest kuchnia. Na piękne przygotowanie przepisów (a w ślad za nimi potraw na festiwalowe stoły) szkolni miłośnicy kulinariów nie szczędzą czasu i sił. Foldery kulinarne są nie tylko zestawem przepisów, ale i przewodnikiem po odmiennych kulturach, czego przykładem może być „Kuchnia Romów”:

Etykieta przy stole

Romowie przestrzegają zasad zachowania przy stole zależnych od płci i wieku osoby.

- ❖ Jedzenie przygotowują wyłącznie kobiety.
- ❖ Podczas uroczystości kobiety nie mają prawa zasiadać przy stole wraz z mężczyznami - zasiadają przy osobnym stole, czasem nawet w różnych pomieszczeniach. Bywa, że do jedzenia zasiadają dopiero wtedy, gdy mężczyźni i bracia już się nasyćli.
- ❖ Przyrządzanie posiłków jest czynnością, w której obowiązuje szczególna czystość i dbałość o higienę pożywienia. Specjalne naczynia służą do mycia mięsa, kur i innych produktów spożywczych.
- ❖ Przedstawicielom młodszych grup wiekowych nie wolno pić alkoholu, starsi muszą prosić o zgodę. W tym przypadku nie chodzi o rzeczywisty wiek, brany jest też pod uwagę stan cywilny.
- ❖ Karygodnym ze względu na brak szacunku dla innych biesiadników jest upić się.
- ❖ Za niegrzeczne uważa się, gdy kobieta przejdzie przed mężczyzną, jeśli można dostać się za nim oraz stanie plecami do mężczyzny, gdy on siedzi.
- ❖ Niegrzeczne jest odmówić przekąski.
- ❖ Na wizyte wypada przyjść z "dodatkami".

Projekt wykonany w ramach konkursu Ministra Spraw Zagranicznych „POLSKA DLA WSZYSTKICH” Zaspół Szkół w Jeżewie 2012

Ostra zupa cyganka

Składniki:

250 g wieprzowiny, 500 g pomidorów, czerwona, zielona i żółta papryka, cebula, 250 g, 5 ząbków czosnku, 125 g wędzonego boczek, 1 stół, łyżka tłuszczu, sól, pieprz cayenne, 250 ml czerwonego wina, 2 czerwone wytrawne chili, 200g puszka czerwonej fasoli, 5 g cukru pudru, 15 g pikantnych posiekanych ziół (bazyliu, oregano, tymianek)

Wykonanie:

Mięso pokroić w cienkie paski. Pomidory sparzyć wrzątkiem, obrać i pokroić w kostkę. Papryki przeciąć na pół, usunąć nasioną, umyć i pokroić w paski. Obrać i posiekać w paski cebulę. Drobnio posiekać czosnek. Boczek pokroić w drobną kostkę. W rondlu rozgrzać olej i opiec mięso ze wszystkich stron. Stopniowo dodawać boczek, cebulę i paprykę. Mieszając, dodać czosnek, sól i pieprz cayenne. Wlać wino do garnka i dodać pokrojone w paski chili. Dodać pokrojone w kostkę pomidory, odsączoną na sicie fasolę, cukru i ziola. Wlać 500-700 ml wody. Dusić na małym ogniu do miękkości warzyw.

Opracowano na podstawie:

- <http://ruskaronia.ru/zharloe-s-uhofukitami-vyubochnom-sake.html>
- http://www.portal.sapica.ru/strona-636-Wigilia_Narodow.html
- [romów z Romami](#)

Potravy kuchni romskiej to:

- **Perketo** - kura w warzywach, papryce i sosie pomidorowym na gorąco
- **Bokola** - placki cygańskie z mąki pieczone bezpośrednio na płycie kuchennej
- **Prostawo** - ostra papryka, grzyby, ogórki, kalamary, pieczarki w zalewie octowo-winnej
- **Pujo** - kurczak pieczony z kłuskami z makiem i rodzynkami
- **Boczko** - boczek wędzony, pieczony w przyprawach
- **Taki mol** - grzane wino

Szczególnie lubiane zupy to:

- barszcz zaprawiany kwasem mrońkowym
- kapuśniak z kiszanej kapusty
- szczawiowa
- kwaśny barszcz z wisi na mięsie
- zupa z pokrzyw,

Kuchnia Romów

Romowie setki lat żyli w różnych środowiskach kulturowych i pod różnymi wpływami, nie mają więc wspólnej kuchni. Dostosowywali się do warunków lokalnych.

Jak każdy naród, mają jednak swoją narodową potrawę. Swoiciele romskim przysmakiem, uważanym za jedną z najsmaczniejszych potraw, był jeż (pieczony lub duszony).

Ogólnie kuchnia romska jest bardzo prosta. W czasach, gdy Romowie wędrowali w taborach i żyli w pobliżu lasu, jedli zwierzęta złapane na polowaniu, grzyby i inne dary lasu.

Romowie kochają ostre jedzenie. Podstawą kuchni romskiej do dziś jest jednak kurczak. Niedozwolone natomiast jest mięso końskie i psie.

Fot. 5. Folder „Kuchnia Romów”.

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

Istotne w kontekście rozwoju świadomości interkulturowej uczniów są także ich pofestiwalowe działania: sprawozdania i zbieranie opinii o festiwalu.

Uczniowie, pisząc konkursowe sprawozdanie, nie ukrywają swego emocjonalnego zaangażowania w organizację imprezy i potwierdzają, że postawa otwartości na drugiego człowieka jest dla nich wartością.

„Działaliśmy na wielu płaszczyznach. Zawsze mogliśmy liczyć na nauczycieli. Historyczka otoczyła pomocą tych, którzy zajęli się wykonaniem albumów o Żydach, którzy kiedyś mieszkali w naszej wsi. Młodsza grupa z polonistką robiła album o żydowskich pisarzach. Ekipa biblioteczna przekopywała szkolne półki w poszukiwaniu książek o Kaukazie. Kopalnią wiadomości o Romach – dla nas najbardziej tajemniczych i wobec nas najbardziej nieufnych – była pani Jola, zaprzyjaźniona z nimi od lat. Zrobiła nam dodatkowe zajęcia o ich kulturze, zwyczajach, opowiedziała o czasach, gdy żyli na naszym terenie. Aż się chciało słuchać”.

„Zadbaliśmy, by o naszym festiwalu usłyszał świat – nasi partnerzy z Comeniusa. Napisaliśmy na Facebooku o imprezie, wysłaliśmy linki do relacji prasowych. Gratulowali nam (to miłe), ale przede wszystkim dziękowali za to, że ich informujemy. Informować – to dla nas ważne. Niech wiedzą, że w naszej szkole tolerancja to jest słowo nasycone treścią”.

Każdorazowo po wieczorze galowym kończącym projekt „Festiwal Trzech Kultur” około 40-50 uczniów – są wśród nich zarówno organizatorzy festiwalu, jak i widzowie – przedstawia – anonimowo – swoją opinię o festiwalu. Uczniowskie wypowiedzi, nasycone słownictwem o zdecydowanie dodatnim zabarwieniu, potwierdzają zarówno potrzebę organizacji samej imprezy, jak i jej rolę w rozumieniu i poszanowaniu innych kultur:

- *Spotkania tego typu, a brałam już udział w Comeniusie „10 przykazań tolerancji”, bardzo mi się podobają. Lubię w nich uczestniczyć, ponieważ takie imprezy wzbogacają mnie o wiele nowych doświadczeń i wiadomości. Festiwal wyraźnie pokazał, że są stereotypy, które znamy, w większości są nieprawdziwe.*
- *Zmieniło moje nastawienie do innych ludzi. Poruszyło serce. Wzruszyło.*
- *Takie kulturowe spotkanie jest bardzo dobrą sprawą. Dzięki temu można nauczyć się co nieco o życiu i obyczajach innych ludzi, narodów.*

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

- *Spotkanie z ludźmi innych kultur było bardzo ciekawym doświadczeniem. Z chęcią częściej uczestniczyłabym na takiego typu spotkaniach. Na takich imprezach łamię się stereotypy oraz uczę tolerancji. Powinno być ich więcej.*
- *Zaskoczyło mnie, że dzieci z Czeczeni są takie przyjacielskie.*
- *Ile ja się dobrego dowiedziałam o Rosji. Moim zdaniem festiwal był udany. Podobało mi się to, że można było się nauczyć alfabetu rosyjskiego. Most między Polską i Rosją można odbudować przez kuchnię.*
- *Moim zdaniem festiwal był ciekawy, ponieważ można było dowiedzieć się o zwyczajach, jakie są w innych krajach.*

Obraz działań uczniów na rzecz tolerancji, w tym działań językowych, byłby niepełny bez podkreślenia, że uczniowie mają jednak świadomość, że w kwestii dialogu interkulturowego w Polsce jest jeszcze wiele do zrobienia. Potwierdza to np. fragment felietonu Michała Kortasa, lat 15, zamieszczonego w „Tolerancji” - okolicznościowym numerze gazety „Naszą Ręką (napisane)”:

„Dziś nietolerancja w Polsce też już nie jest tak widoczna. Nie uważamy za gorszych tych, którzy są innego koloru skóry czy wyznania. Nie można jednak powiedzieć, że wszyscy są tolerancyjni. Można mieć tylko nadzieję, że czas i rozwój cywilizacji zrobią swoje i za parę lat ludzie przyzwyczają się do każdej odmienności. Nie jestem jednak do końca optymistą. Boję się, że zawsze będzie ktoś, kto znajdzie powód, by „innych” uważać za gorszych”.

„Spotkania z obcymi ludźmi, językiem czy kulturą są coraz częściej wpisywane w naszą codzienność, stając się zarazem istotnym wyzwaniem edukacyjnym”³⁸. W tym kontekście należy stwierdzić, że uczniowie realizujący projekt „Festiwal Trzech Kultur” są mocno zaangażowani w promocję dialogu interkulturowego i w sposób różnorodny wykorzystują język jako element szeroko rozumianej edukacji interkulturowej.

³⁸ M. Jarecka-Żyłuk, *op.cit.*, s. 431.

4. Kolejny krok – uchodźcy mogą być wśród nas

Ogromna fala uchodźców – nowe zjawisko w Europie – sprawiła, że polska szkoła powinna być przygotowana na nowe, niełatwe wyzwanie – przyjęcie dzieci uchodźców. Im bardziej kultura, z której pochodzi dziecko, różni się od kultury polskiej pod względem systemu wartości, relacji międzyludzkich czy sposobu funkcjonowania szkoły, tym trudniejsze będzie dla tego dziecka dostosowanie się do polskiego środowiska kulturowego i szkolnego³⁹. Jednak należy pamiętać, że dla polskiego dziecka otwarcie na nowych kolegów, często bardzo odmiennych kulturowo, też nie będzie łatwe. Dzieci trzeba zatem wcześniej solidnie przygotować mentalnie i zrobić to tak, by miały one poczucie sprawstwa, by oczywistej kwestii pomocy koledze nie odczuwali w kategoriach obowiązku a wewnętrznej potrzeby.

Jeśli uczeń będzie mógł współdecydować o sposobach i zakresie pomocy, to pomysły, które wyjdą przecież od samych uczniów, będą u nich miały „klauzulę natychmiastowej wykonalności”.

Aby uczniowie czuli się odpowiedzialnymi partnerami w procesie wychowania, trzeba z nimi rozmawiać. Podmiotowe traktowanie młodych ludzi i dialog są potężnymi narzędziami edukacji międzykulturowej, czego dowodem jest zapis lekcji przeprowadzonych w dwóch klasach⁴⁰ gimnazjalnych Zespołu Szkół w Jeżewie.

Jak przygotować uczniów na przyjęcie w szkole dzieci uchodźców?

Metoda pracy: wizualizacja, burza mózgów, dyskusja

Wprowadzenie nauczyciela: Mam dla was krótki komunikat: *Do naszej klasy będzie chodzić kolega (albo koleżanka) – uchodźca. Naukę rozpocznie w przyszłym tygodniu. Zastanówmy się jak się przygotować na jego (jej) przyjście, jak pomóc mu (jej) przetrwać pierwszy dzień w szkole, jak sprawić, żeby czuł (a) się w nowym środowisku bezpiecznie?*

Pytanie z sali: Dlaczego ułatwiać obcym wejście do naszej klasy?

³⁹ K. Barzykowski i inni, *One są wśród nas. Wybrane zagadnienia diagnozy psychologicznej dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowości oraz wielojęzyczności*, ORE, Warszawa 2013, s. 76.

⁴⁰ Zajęcia przeprowadziłam w listopadzie 2015 roku dwóch klasach gimnazjalnych – 2a i 3b. Przez Europę przetaczała się w tym okresie największa fala uchodźców z Syrii. Trudna sytuacja była również we wschodniej Ukrainie.

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

Nauczyciel: Dobre pytanie. Moja odpowiedź będzie dość nietypowa. Każdy z was niech sobie usiądzie wygodnie.../Po kilku sekundach powtarza ostatnie zdanie, kierując je do każdego ucznia i rozpoczyna wizualizację/

Usiądź wygodnie i odpręż się. Wyobraź sobie dziecko, nastolatka właściwie. Mieszka z mamą, tatą, siostrą i bratem. Chodzi do szkoły. Nie zawsze chętnie, to prawda. Ma komputer, ma swój pokój. Słucha MP3, gra w gry komputerowe. Ma wielu kolegów. I jednego serdecznego przyjaciela. Widzicie to? Pewnego dnia ten jego uporządkowany świat zaczyna się walić jak domek z kart. Dziecko poznaje nowe słowo: wojna. I szybko odczuwa skutki tego słowa. Straszne są strzelaniny uliczne. Najpierw świst kul, a potem ranni. I dużo krwi. A te naloty bombowe – ten okropny hałas i trudne do opisanego zniszczenia. Te nieprzespane noce i paraliżujący lęk. Jeszcze wszyscy próbują normalnie żyć, jeszcze dziecko chodzi do szkoły, jeszcze gra z kolegami w piłkę. Aż pewnego dnia ostrzelano szkołę. Zostaje w domu. Właściwie z niego nie wychodzi. Mama chce mieć dzieci zawsze na oku. Nie bardzo jest co robić w domu. Prądu w mieście nie ma od dawna. W gry się nie pogra, telefon dawno się rozładował. Nie ma też wody w kranach. Trzeba przynosić w wiadrach. Ale strach wyjść z domu. Głównie ojciec chodzi. Nie pracuje, bo jego zakład pracy został zbombardowany. Pieniądzy w domu coraz mniej. Rodzice sprzedają kilka wartościowych rzeczy. Potem także swoje obrączki. Za marne grosze wszystko poszło. A jedzenia i tak nie ma gdzie kupić, bo sklepy zdewastowane. Było kilka takich dni, że nie było w domu nic do jedzenia. Żołądek z głodu tak bardzo boli. Pewnego dnia synek sąsiadów wyszedł na podwórko – pobawić się tuż przy domu. Chwilę później tuż koło niego wybuchła bomba. Zginął na miejscu. Widzieli go przez okno, jak leżał. I słyszeli, jak jego matka rozpaczliwie płakała. To wtedy rodzice postanowili uciekać z miasta. Ale w innych miastach nie było bezpieczniej. Więc szli dalej. Plecaki, w które spakowali ubożuchny dobytek, stawały się coraz cięższe, bo sił ubywało. Czy jest gdzieś kres tej wędrówki? Wstaje nowy dzień. Czas ruszać dalej...

Wyobraziłeś sobie tego nastolatka, prawda? A teraz wyobraź sobie, że tym nastolatkiem jesteś ty. Idziesz, a sił coraz mniej. Chcesz znaleźć już swoje nowe miejsce na ziemi, prawda?

I oto wreszcie spełniło się twoje marzenie. Tułaczka dobiegła końca. Co prawda na obczyźnie, ale jesteś wreszcie bezpieczny. Dostaliście dwa pokoje w ośrodku dla uchodźców. Pierwszy raz od wielu tygodni spokojnie przespałeś noc. Rano spokojnie zjadłeś śniadanie. Jest dobrze. Zaczynasz znów żyć jak dawniej. Za chwilę pójdziesz do szkoły. Tylko jak cię w tej szkole przyjmą? Bądź dobrej myśli...

Nauczyciel: Teraz zmieniamy punkt patrzenia. Jesteś z powrotem uczniem tej klasy. Czy rzeczywiście nasz nowy uczeń może być dobrej myśli? Nowy kolega jest przecież obcy, jest inny. Nie zna języka polskiego, nie zna naszej kultury, naszej kuchni, wyznaje być może inną religię. Powtórzę pytanie: Jak się przygotować na jego (jej) przyjście, jak pomóc mu (jej) przetrwać pierwszy dzień w szkole, jak sprawić, żeby czuł(a) się w nowym środowisku bezpiecznie?

ROZMAWIAJMY O UCHODźCACH

Uczniowie podają pomysły. Burza mózgów – zapisywanie wszystkich pomysłów, ustalanie ostatecznej listy – chronologicznej.

Zbiór uczniowskich pomysłów

przed przyjściem „nowego”

- przygotować się na przyjście „nowego” – ktoś wyszukuje informacje o jego kraju, ktoś o jego mieście, sytuacji, która sprawiła, że musiał uciekać z kraju; mogą być też piosenki, sportowcy, zwyczaje kulinarne – najlepsze byłyby prezentacje multimedialne lub krótkie filmiki. Lubimy takie rzeczy, zdolni jesteśmy :), sami się uczymy;
- poznać kilka słów w jego języku. Miły gest na wejście;
- „fiszkomania” - oblepić klasę fiszkami z polskimi podstawowymi nazwami – polska nazwa + nazwa w języku nowego lub – lepiej – obrazkiem. Jak dyrekcja pozwoli, rozszerzyć akcję na szkołę.

w momencie wejścia ucznia do klasy

- zaprosić do swojej ławki, nawet rozdzielić się z kolegą/koleżanką na jakiś czas; dać w ten sposób do zrozumienia, że „nowy” jest od początku wartościową i pełnoprawną częścią naszej klasy;
- objaśniać podstawowe słowa, te, które są w danym momencie potrzebne – przede wszystkim mówić wolno i wyraźnie;
- przedstawiać się – nawet wielokrotnie, wolno, wyraźnie, cierpliwie.

pierwszego dnia w szkole

- na różnych lekcjach – za cichą zgodą nauczycieli – podsyłać liściki – głównie obrazkowe – uśmiech, minka, serduszko, kwiatek itp. – dać poczucie, że „nowego” lubimy, myślimy o nim, mamy z nim swoje tajemnice, wszak liścików na lekcji przysyłać sobie nie wolno ;)
- oprowadzić po szkole – niby oczywistość, ale czy my wiemy, jak wyglądała jego szkoła? To ciekawe doświadczenie i dla nas – co go zdziwi, rozbawi, ucieszy;
- pograć z nim w piłkę po lekcjach. Słów nie trzeba do tego, a coś zaczyna nas łączyć po lekcjach;

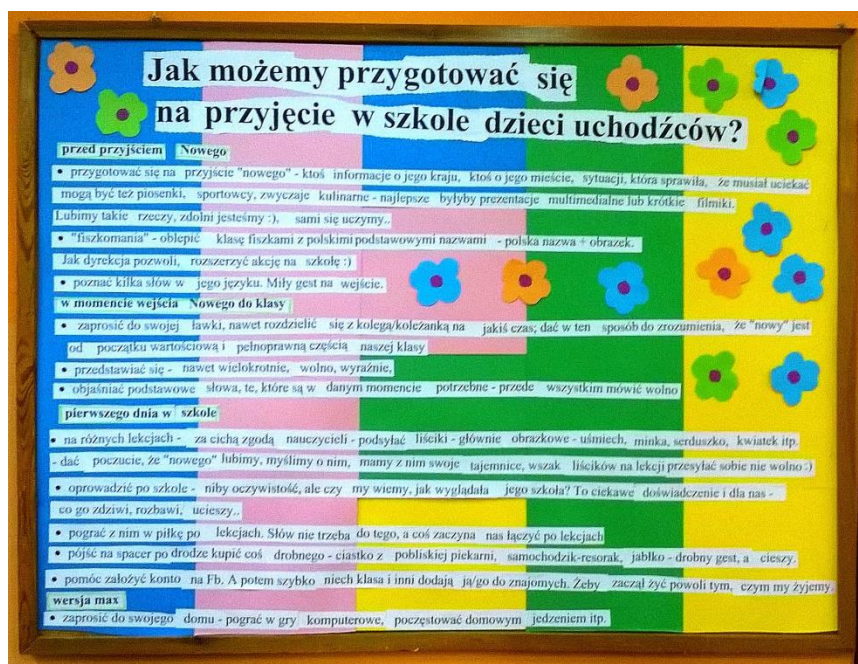

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

- pójść na spacer po drodze kupić coś drobnego – ciastko z pobliskiej piekarni, samochodzik-resorak, jabłko – drobny gest, a cieszy. Dodatkowo, jeżeli to coś polskiego do jedzenia – to zapoznaje się z naszą kuchnią;
- pomóc założyć konto na Fb. A potem szybko niech klasa i inni dodają ją/go do znajomych. Żeby oswajał się z ludźmi, widział, co robimy, jak żyjemy, translatorem czytał nasze wpisy. Żeby zaczął żyć powoli tym, czym my żyjemy. Tylko zasada: my zapraszamy – „nowy” nie zna naszych nazwisk, a nawet jeśli, to będzie się pewnie wstydził. My potem piszemy pierwsze króciutkie teksty. Prosty językiem, oficjalnym (nie uczniowskim slangiem) – żeby translator dał radę przetłumaczyć.

wersja max

- zaprosić do swojego domu – pograć w gry komputerowe, poczęstować domowym jedzeniem itp.

Fot. 6. Gazetka ścienna - prezentacja uczniowskich pomysłów

5. Zamiast zakończenia

Pod koniec prezentowanej lekcji jedna z uczennic powiedziała: "Jak mają przyjść „Inni”, to niech naprawdę do naszej szkoły przyjdą. Bo wiadomo, jaka złośliwa, żeby nie powiedzieć dosadniej, potrafi być młodzież. A my im krzywdy zrobić nie damy.

Ta wypowiedź jest potwierdzeniem, że systematyczna i wielopłaszczyznowa edukacja międzykulturowa prowadzona od lat w Zespole Szkół w Jeżewie przynosi pożądane efekty.

Bibliografia

- Barzykowski K. i inni, *One są wśród nas. Wybrane zagadnienia diagnozy psychologicznej dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowości oraz wielojęzyczności*, Warszawa 2013.
- Bisko A., *Polska dla średnio zaawansowanych. Współczesna polskość codzienna*, Kraków 2014.
- Brzezińska-Hubert M., Olszówka A., *Edukacja międzykulturowa*, Warszawa [2009].
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki. t. I.*, Lublin-Kielce 2003.
- Chojnacki R., Wesołowska H., Zaufal K., *Tolerancja.pl Materiały dla nauczycieli*, Kraków 2002.
- Dąbrowska-Caban Z., *Tolerancja wobec odmienności*, [w:] "Problemy rodziny", 1996, nr 6, s. 4-10.
- Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995.
- Grzegorzczak A., *Tolerancja – pokonanie własnej pychy*, [w:] „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1995, nr 7.
- Janowska A., Niewiara A., *Szkolny słownik terminów gramatycznych*, Katowice 2001.
- Jarecka-Żyłuk M., *Języki obce – terra cognita czy terra incognita?*, [w:] *Być nauczycielem – opiekunem – wychowawcą. Między teorią a praktyką*, G. Durka, E. Murawska (red.), Toruń 2012.
- Jasińska-Kania A., *Stereotypowe wyobrażenia Polaków o sobie i o innych narodach*, [w:] *Podstawy życia społecznego w Polsce*, M. Marody, E. Gucwa -Leśny (red.), Warszawa 1996.
- Kalka K., *Dialog a tolerancja* [w:] *Tolerancja jako wartość i problem edukacyjny*, A. M. de Tchorzewski, W. M. Wołoszyn-Spirka, Bydgoszcz 2000.
- Kotarbiński T., *Studia z zakresu filozofii, etyki i nauk społecznych*. Wrocław 1970.
- Kozłowski J., *Tolerancja – wprowadzenie w problematykę*, [w:] „Wychowanie na co Dzień”, 1999, nr 7/8, s. 31-34.
- Kulczyk J., *Migracje to szansa dla Europy. Przykładem są Stany Zjednoczone*, <http://wyborcza.biz/biznes/10,100970,15944310.html#ixzz3i3GT7ftd>[dostęp:29.07.2015r.]
- Kurcz I., *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa 1987.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2007.

ROZMAWIAMY O UCHODźZCACH

- Lewicki A. M., *Wskaźniki utrwalenia jednostki słownikowej*, [w:] *Słownictwo w opisie języka*, K. Polański (red.), Katowice 1984.
- Nikitorowicz J., *Tolerancja i odpowiedzialność nauczyciela*, [w:] *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2000, nr 1-2, s. 163-174.
- Omyła-Rudzka M., *Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań CBOS*, Warszawa, 14/2015, [w:] http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_014_15.PDF [dostęp: 27.06.2016 r.]
- Piekarska J., *Błędy językowe uczniów z inteligencją niższą niż przeciętna*, Warszawa 2015.
- Piekarska J., *Efekty wychowania ku tolerancji na przykładzie wypowiedzi uczniów zaangażowanych w projekty promujące ideę tolerancji*, [w:] *Wychowanie w dobie współczesności. Wybrane problemy*, W. Kądziołka (red.), Stalowa Wola 2015.
- Pilch T., *Historyczne korzenie i współczesna konieczność tolerancji*, [w:] *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, D. Lelak (red.), Warszawa 2007.
- Popławska J., Sierpińska B., *Zacznijmy razem. Dzieci specjalnej troski w szkole podstawowej. Poradnik dla nauczycieli szkół integracyjnych*, Warszawa 2001.
- Raczkowska J., *Inny nie musi być obcy: w kierunku integracji*, [w:] „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1995, nr 7.
- Реформатский, А. А., *Введение в языковедение*, Москва 1996, tłumaczenie własne.
- Regulamin konkursu, <http://www.polskadlawszystkich.pl/site/signin> [dostęp: 29.07.2015 r.].
- Сусов, И. П., *Введение в теоретическое языкознание: Электронный учебник, на основании книжного издания: Сусов И. П., Введение в языкознание*, Москва 2006, tłumaczenie własne, http://homepages.tversu.ru/~ips/1_06.htm [dostęp z 19.03.2014 r.]
- Szewetowska K., *Tolerancja jako treść w procesach socjalizacji i wychowania*, [w:] "Edukacja i Dialog", 2008, nr 12, s. 39-47.
- Tenenbaum N., *Modlitwa o wschodzie słońca*, <http://www.wiersze.annet.pl/w,,27264> [dostęp: 30.06.2016 r.]
- Wielokulturowość – Międzykulturowość. Konferencja Naukowa Koła Animatorów Kultury UJ*, [w:] <http://animacja.uj.fm.interiowo.pl/konferencja/miedzykulturowosc.html> [dostęp: 29.06.2015 r.]
- Zgłoszenie konkursowe*, <http://www.polskadlawszystkich.pl/site/projects/view/51> [dostęp: 28.06.2016 r.]

Abstrakt

Jednym ze zjawisk społecznych jest migracja ludności i wynikająca z niej wielokulturowość. W obliczu możliwych konfliktów na tle kulturowym, obyczajowym czy religijnym szczególnego znaczenia nabiera promowanie postawy tolerancji i otwartości przy jednoczesnym sprzeciwie wobec zachowań ksenofobicznych i rasistowskich. Postawie otwartości służą systematyczne działania edukacyjne prowadzone przez szkoły, zwłaszcza te z rejonów monokulturowych. Przykładem dobrej praktyki w tym zakresie są działania Zespołu Szkół w Jeżewie opisane w niniejszym artykule.

Słowa kluczowe: dialog interkulturowy, uchodźcy, integracja

Summary

Migration of the people resulting in multiculturalism is one of the social phenomena. Thus, the promotion of tolerance and openness together with fighting xenophobic and racist behavior become quite important taking into account potential cultural, habitual or religious conflicts. Systematic educational activities at schools, especially those situated in culturally homogenous neighborhoods help to promote the attitude of openness. The activities of the United School in Jeżewo, Poland described in the article show an example of good practical approach in such a field.

Keywords: intercultural dialogue, refugees, integration